
**TRADICIJA I
PROSTITUCIJA.
KRITIČKI PRIKAZ
KNJIGE “KATA NESIBA
I KOMENTARI”**

DARA ŠLJUKIĆ

I. ISTORIJA

Tri godine posle prvog izdanja, knjiga *Kata Nesiba* autora Ivana Jankovića, pravnika i sociologa, sa ilustracijama Veljka Mihajlovića, objavljena je – ovaj put s komentarima pa otuda i odgovarajući naslov: *Kata Nesiba i komentari*¹ – u trećem, još istinitijem i ilustrovanijem izdanju. Knjiga o javnoj bludnici Kati neobična je pojava u domaćoj stručnoj javnosti, a posebno u savremenoj srpskoj historiografiji. Imajući u vidu da “u srpskom savremenom društvu postoji tradicija ćutanja o prostituciji” (Zlatković i dr. 2013, 24), Jankovićeva studija o bludništvu u Srbiji prve polovine 19. veka već po temi odskače. Specifičnostima knjige tu, svakako, nije kraj: na žanrovskom i stilskom planu reč je o hibridu istorijskog i književnog diskursa, između kojih granicu zamagljuje autoironična i humoristična naracija. I po tome je ovo delo netipično, barem na domaćoj naučnoj (ako ne i na književnoj) sceni. Konačno, knjiga je mozaično sklopljena: pored najzastupljenije naracije o Katinom životu, brojne su i epizode, s neizbežnim ilustracijama, koje čine “topografiju bluda” u Beogradu; a pored njih tu su i izvodi iz sudskih dokumenata i zakonskih uredbi, cenovnik “sek-sualnih usluga”, te raznoliki intertekstualni umeci.

U skladu sa svojim obrazovanjem, Janković temelji ovu istoriju privatnog života na arhivskoj građi, pre svega na sudskim dokumentima, i posvećuje naročitu pažnju zakonskom okviru prostitucije i policijskom tretiranju “bluda”, kao i oblikovanju ustava u četvrtoj deceniji 19. veka. Pošto osnove narativa čine istorijski fakti, reč nije o fikcionalizaciji istorije, već o njenoj rekonstrukciji – i kada se sasvim oslanja na istorijske činjenice istoričar nužno mora pokazati i neki stepen kreativnosti u sklapanju koherentnog istorijskog narativa kakav u stvarnosti nikad ne postoji (White 1987, 24). To što je ovde “poetska” uloga istoričara otvoreno naglašena nema posledice po verodostojnost prikazane

I Izdavač: Fabrika knjiga, Beograd, 2017.

istorije ništa više nego da je ona pisana u strogo naučnom maniru tradicionalne historiografije. Štaviše, stilsko i žanrovsko pre naglašavanje često je tu u funkciji preispitivanja epistemoloških i ideoloških pretpostavki istorijskog znanja, prevashodno onog koje proizvodi zvanična domaća nacionalna politika sećanja.

Koncepcija pisanja istorije koja se može iščitati iz pripovesti o *Kati Nesibi* problematizuje temelje tradicionalne historiografije. Ona, drugim rečima, izražava sumnju u velike narative koji prošlosti daju jedinstvo, koherentnost, zaokružensot; zatim u to da je moguće da autor bude nepristrasan; te u smisao koji se *pronalazi* u stvarnim događajima, a ne *kreira* narativnim tehnikama autora (White 1987, 21, 24). Suvremene teorije diskursa brišu strogu podelu na istorijske narative i one fiktionalne i ističu da jedni i drugi dele “semiološke aparate koji proizvode značenje” (isto, x).² Retorički aspekt pripovesti o *Kati* eksplicitno se ističe: autorefleksivno se problematizuje verodostojnost narativa, zbog čega se *Kata Nesiba i komentari* žanrovski smešta između narativne istorije i istorijske fikcije, izbegavajući krajnosti oba pola. Već na samom početku naratorsko prvo lice množine

naglašava: “šta znamo – znamo, i tu nikakve varancije nema i biti ne može [...] Ono što sami ne znamo mi lako doznajemo dobrotom jednog nama veoma blagonaklonog bića – Duha Varoši (beogradske)” (Janković 2017, 13).

Autoironični manir često sklizne i u parodično poigravanje toposima srpske kulturne matrice i takozvanih tradicionalnih vrednosti. Parodiranje žanra, dakle, usmereno je ne samo na opšta epistemološka i ontološka pitanja nego i na nacionalne narative koji reprezentacijom važnih istorijskih ličnosti i događaja učestvuju u tvorbi srpskog nacionalnog identiteta.³ Patos nacionalne istorije dodatno je podriven burlesknim humorom koji dominira nad panoramom srpskog društva u njegovom “herojskom” formativnom dobu. Brojne epizode, s likovima duž cele društvene lestvice, prikazuju svet prilično udaljen od romantizovane slike nacionalne prošlosti. Počev od Knjaza Miloša koji “nije verovao u socijalnu medicinu”, preko “Oca Srpske Pismenosti” i drugih otmenijih građana koji su bili mušterije žena u prostituciji, zatim nepismenih predstavnika sudske vlasti, nasilne policije, uspešnih poslovnih ljudi kojima se opraštala pedofilija, pa sve do licemerja i

2 Citate s engleskog je prevela autorka, ako nije drugačije naznačeno.

3 I to je eksplicitno u tekstu – fiktionalni falsifikat slike *Kate* u poseti kragujevačkom dvoru nastao je pre svog originala, kao primer “svakojakih krivotvorina” u “sećanju i zaboravljanju u simboličnoj politici zvanične reprezentativne kulture”. Inspiracija za falsifikat potekla je “iz istog izvora iz koga su pili oni vandali što prekopaše grob Neznane bludnice i uništiše njen kult” – od “svete matere Crkve” (Janković 2017, 98). Naime, ranije u tekstu (isto, 37), govori se o grobu ubijene prostitutke koji je početkom 19. veka uništila organizacija *Obraz*, pod uticajem dugotrajnih nastojanja Beogradske mitropolije. Na dva mesta se, dakle, uloga Crkve dovodi u direktnu vezu s istorijom u dva njena značenja, kao događaja i kao beleženja o događajima – u prvom slučaju radi se o rušenju, u drugom o falsifikovanju.

mizoginije prosečnog građanina – tradicija u Jankovićevoj knjizi dobija novo značenje.

Kao pokušaj “pune rehabilitacije gospođe Kate” (isto, 7), knjiga već na početnim svojim stranama nosi najavu jedne alternativne istorije, “istorije odozdo”, o oslobodilačkom i herojskom dobu čija je heroina “javna bludnica”. Formiranje moderne srpske države prikazuje se iz ugla borbe javne bludnice za ustavna pravna, a intertekstualne veze poput podnaslova “Kata Nesiba po drugi put među Beograđanima” dodatno podrivaju patrijarhalnost uvreženu u srpskoj istoriji i kulturi. Slično funkcionise i motiv Groba Neznane Bludnice ubijene u policijskom napadu, dugo “poštovan i obilažen”, na kome je bio podignut “spomenik sa divnim bareljefom koji prikazuje Marsa kako iz jedne grdne kubure puca Veneri u prsa” (isto, 37). Žene u prostituciji prikazane su, dakle, ne samo kao junakinje-protagonistkinje priče, nego i kao junakinje klasičnih mitova i epskih narativa, pri čemu njihovi neprijatelji nisu Drugi nego, naprotiv, Naši – policija, sudstvo i građanstvo.

Utoliko je parodija u Jankovićevoj knjizi samo jedan element zapravo autentične istorije o položaju žena u prostituciji u prvoj polovini 19. veka. Nije tu samo reč o autorovom odnosu prema tradicionalnoj (domaćoj) historiografiji; naprotiv, iznosi se i jasan stav prema današnjem ponašanju javnosti i države prema prostituciji. Ta dva aspekta Jankovićevog teksta u stvari su neodvojiva – subverzivni odnos prema zvaničnoj istoriji i kulturi u funkciji je prikazivanja

istorije prostitucije i razotkrivanja značenja koje ona ima u današnjem društvu.

2. PROSTITUCIJA

“Svi smo mi pomalo Kata” (Janković 2017, 200).

Namera mi je da ovde ocrtam kontekst u kome se danas govori, piše i istražuje o prostituciji, kontekst, dakle, u kome je napisana i knjiga o Kati Nesibi i sa kojim ona komunicira na različite načine. Pod kontekstom mislim prvenstveno na akademsko polje, mada je očigledno da rasprava o prostituciji, koliko je ima, prožima nekoliko međusobno povezanih nivoa – akademski, zakonsko-regulativni, medijski. Mnoga važna pitanja savremene diskusije o prostituciji biće zanemarena, najviše zbog toga što je primarna namera teksta da fokus zadrži na studiji o Kati i temama koje ona pokreće.

311

2.1. Seksualni rad

Mada autor ne daje definiciju prostitucije, samo imenovanje pojave i osoba u vezi s njom ukazuje na određeni odnos prema njima (Zlatković i dr. 2013, 29). Terminologija seksa kao rada i prostitutki kao seksualnih radnica, koja se koristi u *Kati Nesibi i komentarima*, nastala je u okviru pokreta za legalizaciju prostitucije. Taj pokret prostituciju opisuje retorikom rada, slobodnog izbora i građanskih prava, a ponekad čak i seksualnog oslobođenja (isto, 63, 70).⁴ Ova pozicija kao jedini i/ili

4 Prvi pokreti za legalizaciju prostitucije nastali su zajedno sa seksualnom revolucijom, suprotstavljajući se studijama muških seksologa i sociologa koji su prostituciju opisivali kao devijaciju (ili lenjost, i tome slično) žena koje rade u njoj, kao i zakonskoj diskriminaciji i policijskom nasilju nad njima. Najoštrija razlika između ovih pokreta

najbolji odgovor na kršenja građanskih i ljudskih prava seksualnih radnica vidi zakonsko i društveno-kulturno priznanje prostitucije kao oblika zaposlenja, to jest uslužne delatnosti poput svake druge. Pravnica Ketrin Mekinon, jedna od najvažnijih teoretičarki, istraživačica i aktivistkinja u borbi protiv prostitucije, nabraja tipični niz stavova o prostituciji koje “model seksa kao rada” zagovara: “to je najstarija profesija, sveprisutna je, dobrovoljna je jer se za nju plaća, stigmatizovana je jer je ilegalna, posao je kao i bilo koji drugi iako se to osporava; tu se radi o javnoj ljubavi i obliku seksualnog oslobođenja” (MacKinnon 2011, 272). Spisku se mogu dodati i stavovi da prostitutke prodaju profesionalne seksualne usluge a ne sebe, te da time zadovoljavaju suštinski važne potrebe svojih “klijenata”, slično kao socijalni/e radnici/e (O’Connell Davidson 2002, 86-90).

Džulija O’Konel Dejvidson, poznata po radovima o ‘modernom ropstvu’, u istraživanju prostitucije fokusira se na probleme rada i globalnih odnosa moći, ne zanemarujući pri tom važnost seksualnosti i roda. Ona primećuje da zagovornici prostitucije kao

seksualnog rada upadljivo i kontradiktorno zanemaruju “osnovne koncepte klase i društvenih odnosa u proizvodnji” (O’Connell Davidson 2002, 94). Kada se govori o radničkim pravima, poslovnim odnosima i sindikalnom organizovanju, bilo bi u najmanju ruku očekivano da se iznese i kritika na račun klasnih, rodnih i rasnih nejednakosti te globalnih odnosa moći koji podupiru savremenu industriju seksa, umesto što se prodaja seksa opisuje kao oblik otpora ovim nejednakostima (isto, 87, 88).⁵

Pored toga, nadgradnja zahteva za legalizaciju često ide u smeru prikazivanja prostitucije kao seksualno-emotivnog rada, kreativne nege nalik psihoterapiji, nege dakle neophodne i nezamenljive u bilo kom društvu i utoliko vredne poštovanja. Ta neophodnost, ispostavlja se, nije ništa drugo do izvod iz stereotipa o muškoj seksualnosti koja zahteva zadovoljenje, pri čemu se priroda ove potrebe, neretko eksplicitno i sasvim pogrešno, izjednačava sa bazičnim telesnim potrebama kakve su ona za hranom ili medicinskom negom. “Seksualna želja utemeljena je u emotivnim i kognitivnim, kao i u fiziološkim procesima kod ljudi” (O’Connell

i marksističke i radikalne feminističke struje nastala je oko zahteva ne samo da se prostitucija prepozna kao rad, i to legitimni rad, nego i da se slavi njen subverzivni, oslobodilački značaj (Jeffreys 1987, 53-77). Važno je ipak napomenuti da oni koji su za legalizaciju nisu nužno zastupnici ideje o legitimnosti prostitucije kao rada, ali u izostanku protivnih argumenata, implicitni zaključak ove pozicije jeste da nema ničeg pogrešnog u prostituciji ili barem ničeg što ne bi bilo pogrešno i u drugim oblicima rada (Pateman 1999, 54).

⁵ “Few would, for example, describe the sweatshop worker as challenging poverty by stitching garments, the airline flight attendant as defying sexism by smilingly serving drinks, or the black child selling shoeshine service in the Caribbean as resisting racism by polishing the shoes of white tourists” (O’Connell Davidson 2002, 87).

Davidson 2002, 90).⁶ Već je polazna tvrdnja da svako ima apsolutno pravo na zadovoljavanje svojih seksualnih prohteva (na način na koji svako ima, recimo, pravo na hranu) izrazito problematična, jer dok jednom rukom jednima to pravo daje, drugom rukom ga drugima istovremeno oduzima.⁷ Pored toga, iz saznanja da je ljudska seksualna želja društveno konstruisana logično sledi da nije moguće prihvatiti prostituciju kao profesiju s važnom društvenom svrhom (isto, 90-92). Insistiranje na shvatanju “seksa kao rada” i poštovanju seksualnog rada proishodi iz težnji da se skloni stigma sa prostitucije i pruže prava i uvaži dostojanstvo ženama koje se time bave. Međutim, zaboravlja se da žene koje “rade u prostituciji imaju prava i zaslužuju poštovanje ne zato što rade kao prostitutke ili uprkos tome, nego zato što su ljudska bića” (isto, 92-93). Ako se ima u vidu da su opcije da se bavimo cenjenim zanimanjima klasno, rodno i rasno uslovljene, “ljudska, građanska i radnička prava, kao i prava na poštovanje i dostojanstvo, ne smeju zavisiti od toga da li neko radi društveno vredan posao ili ne” (isto, 91).

Emotivni rad žena u prostituciji, s druge strane, zaista pretpostavlja obavljanje velikog posla, ali bi pod njim trebalo podrazumevati različite odbrambene mehanizme ili veštine preživljavanja poput disocijacije, pažljivog pregovaranja s mušterijom, prepoznavanja opasnosti itd., a ne nešto nalik psihoterapiji (Jeffreys 1987, 167; Pateman 1999, 61). Na isti način problematično je i određenje profesionalnosti seksualnog rada – prostitutke niti imaju posebnu seksualnu obuku koja bi potkrepila tezu o specifičnim veštinama, niti te veštine garantuje puko iskustvo, niti su, na kraju, veštine ono što mušterije traže u prostituciji (Estes 2001). Analogija između seksualnih želja i fizičkih potreba, odnosno između seksualnog rada i profesionalne nege ili terapije, ne uspeva jer reflektuje pogrešnu koncepciju da prostitucija postoji naprosto zarad zadovoljenja mušterijinih seksualnih nagona (isto).

U skladu s terminologijom “seksualnog rada”, “profesije”, “klijenta”, “posvećenosti poslu”, “profesionalne etike” itd., o prostituciji se u *Kati Nesibi i komentarima* govori kao o radnom ugovoru između žene i mušterije, “ugovoru o

6 “Our erotic life is grounded in the ideas we use to categorize, interpret, and give meaning to human experience and sociality, and specific sexual desires do not, therefore, directly express some fundamental, timeless, or general human need for sex” (O’Connell Davidson 2002, 90). “Without a certain minimum of food, drink, and shelter, people die; but, to my knowledge, no one has yet died from want of sexual release. Moreover, sometimes food and drink are impossible to obtain no matter what people do, but every person has the means to find sexual release at hand” (Pateman 1983, 563).

7 Preciznije: “What follows from the assertion that every individual is entitled to satisfy their exact erotic ‘requirements’ [...] Since non-masturbatory sex by definition involves another person or persons, to grant one the right to control the if, when, with whom, and how of having sex would very often be to deny those same rights to another” (O’Connell Davidson 2002, 90).

kupoprodaji seksualne usluge” (Janković 2017, 131). Analizirajući rodni aspekt klasične teorije društvenog ugovora, Kerol Pejtman pokazala je da je mogućnost jednakosti i slobode u institucijama kakve su brak i prostitucija politička fikcija. U svojoj analizi “ugovora o prostituciji”, ona ističe aspekt koji taj ugovor jasno razlikuje od radnih ugovora, iako su na kapitalističkom tržištu i prostitutke i radnici/e podvrgnuti eksploataciji. “Nijedan oblik radne snage ne može se odvojiti od tela, ali samo u ugovoru o prostituciji kupac dobija jedinstveno pravo na direktno seksualno korišćenje ženskog tela”, pri čemu se suštinska “neodvojivost tela od sopstva”, kao i seksualnosti od identiteta, ne sme prevideti (Pateman 1999, 60).⁸ To znači da se u prostituciji ne radi o “kupoprodaji seksualnih usluga”, već o prodaji i kupovini tela i osoba, i to na način dalekosežniji nego što je onaj kada se prodaje radna snaga. Takođe, to znači i da je prostituciju neophodno izuzeti iz retorike ugovora između dve apstraktne individue i sagledati je u kontekstu patrijarhalne rodne podele moći. Drugim rečima, *žena* u prostituciji ostvaruje ugovor sa mušterijom, a ne sa

poslodavcem; dok bi poslodavci generalno rado zamenili radnike/ce mašinama jer su jeftinije, mušterija želi telo žive osobe.⁹ Muškarac želi ostvarenje sopstvenog maskuliniteta kroz seksualnu nadmoć u korišćenju plaćenog i potčinjenog ženskog tela (isto, 60-62).¹⁰

Terminologija koja se koristi u feminističkim debatama o prostituciji, i uopšte u govoru o ovom fenomenu, izražava izvestan odnos prema njemu, prema njegovim zakonskim i ideološkim određenjima, kao i prema zakonskom i društvenom statusu žena u prostituciji, i utoliko je važno mapirati njena osnovna značenja.

Korišćenje navedene terminologije u *Kati Nesibi i komentarima*, međutim, ne znači da se i tu zagovara legalizacija prostitucije; mogućnosti savremene pravne regulacije prostitucije, uostalom, i nisu predmet Jankovićeve studije. Štaviše, na osnovu Jankovićevih prikaza opresije i nasilja nad ženama, a naročito ženama u prostituciji, moglo bi se zaključiti da on stoji na poziciji naglašene potrebe za dekriminalizacijom samih prostitutki, dok istovremeno negira legitimnost seksualnog rada. Gotovo svaki lik javne blud-

8 Pejtman još dodaje: “In modern patriarchy, sale of women’s bodies in the capitalist market involves sale of a self in a different manner and in a more profound sense, than sale of the body of a male baseball player or sale of command over the use of the labor (body) of a wage slave” (Pateman 1999, 60).

9 Na tržištu su se, istina, pojavile lutke kao zamena za ženska tela, ali kao bukvalna zamena, ne funkcionalna poput mašine. U reklamama ovih lutki insistira se na njihovoj životnosti (*lifelike*), na sličnosti sa ženom, a ne na njihovim radnim sposobnostima (Pateman 1999, 59).

10 “The story of the sexual contract reveals that the patriarchal construction of the difference between masculinity and femininity is the political difference between freedom and subjection, and that sexual mastery is the major means through which men affirm their manhood (...) A master requires a service, but he also requires that the service is delivered by a person, a self, not merely a piece of (disembodied) property” (Pateman 1999, 60-61).

nice, kako je već rečeno, u Jankovićevoj prozi trpi nasilje u najrazličitijim oblicima, od strane institucija kao i od pojedinaca. Njihova pozicija, stav, ogoljeno prikazuje opresiju nad ženama uopšte. Ona predstavlja “čvor različitih nejednakosti: prostitucija se bazira upravo na rodnim, rasnim i socioekonomskim nejednakostima, njihova je posledica, ali ih i dodatno multiplikuje kako bi što više zaradila” (Timotijević 2008, 186). Ovo se kod Jankovića najbolje vidi u prikazu simboličnog (i bukvalnog) mesta koje žene zauzimaju u odnosima između dve nacije i dve vere – zauzimanje Beograda podrazumeva i “bastisanje” žena,¹¹ njihovo silovanje, pokrštavanje i deljenje među osvajačima kao ratni plen; gradske četvrti u kojima se odvijala prostitucija bile su žarišta stalnih sukoba između Turaka i Srba. Korišćenje ženskog tela u prostituciji za demonstraciju sopstvenog maskuliniteta, kao i za simboličnu potvrdu da je osvojena tuđa teritorija (ako je prostitutka druge vere), korespondira sa silovanjem i prisvajanjem “tuđih” žena u procesu konsolidovanja etničke zajednice – i jedna i druga pojava produkt su sistema u kom žene služe jedino reprodukciji radne snage i kao objekti za upisivanje muške moći.

2.2. Sloboda izbora

Pitanje slobode izbora i legitimnosti rada u spravama o prostituciji koje su pokrenuli po-

kreti za prava seksualnih radnica u drugoj polovini 20. veka jeste izuzetno važno, bez obzira na to koja se strana u prilično polarizovanoj debati zauzima i iz kog se ugla prostituciji pristupa. Dženis Rejmond, teoretičarka i borkinja protiv nasilja nad ženama, kritikuje promenu diskursa o prostituciji u okviru feminističkog pokreta i naglašava posledice te promene po položaj žena u prostituciji, a istovremeno i žena uopšte. Pre nego što je u “stari liberalni diskurs o izboru unet nov i navodno feministički sadržaj”, u feminističkom pokretu je postojao konsenzus o tome da su izbori za žene “konstruisani, opterećeni, uokvireni, oštećeni, zatvoreni, ograničeni, nametnuti, oblikovani patrijarhatom”, čime niko nije sugerisao da su oni i “determinisani” ili da su žene “pasivne ili bespomoćne žrtve patrijarhata” (Raymond 1990, 103, 104). Ako se izbor posmatra u kontekstu društvenih, političkih i ekonomskih odnosa moći, te u kontekstu opresivnih okolnosti u kojima treba da se napravi, daleko je ispravnije slobodu izbora i delovanja prepoznati u otporu vladajućim institucijama, a ne u asimilaciji u njih, to jest u kreiranju kulture koja patrijarhatu prkosi, umesto da mu povlađuje (isto, 109, 110). U tom svetlu, značenje reči osnaživanje slobode izbora za žene pripada osnaživanju žena za izlazak iz prostitucije, a ne za ulazak i ostanak u njoj.¹² Ako se, pak, klasna i rodna struktura

11 “Ono je bilo dopušteno po običajnom ratnom pravu i predstavljalo je jedan kulturno prihvaćen obrazac” (Janković 2017, 173). Ta praksa povezivala je Turke i Srbe, tj. turske i srpske muškarce, jedina razlika bila je u veri u koju su se žene prevodile (isto, 175).

12 Normalizacija prostitucije kao racionalnog profesionalnog izbora za siromašne žene čini nevidljivom njihovu jaku želju da izađu iz prostitucije (Farley 2004, 1095) i mnogo glasnije govori o tome kako žene zadržati u prostituciji nego o tome kako im pomoći da izađu (Raymond 2004, 1177).

društva zanemari, problem prostitucije svodi se na individualni izbor žene i na problem svake pojedinačne žene koja je “slobodni izbor” sama napravila, umesto na mušku potražnju i ekonomsko-društvene odnose moći.

Feministička istoričarka Šejla Džefriz, najpoznatija po analizama ljudske seksualnosti, u svojoj knjizi *Ideja prostitucije (The Idea of Prostitution)* pokazuje kako su posle seksualne revolucije ideje seksualnog liberalizma u spoju sa liberterskim individualizmom prigušile feminističke zahteve da se prostitucija shvati kao seksualna eksploatacija i nasilje prema ženama. Ona smatra da insistiranje na slobodi izbora i na zaoštrenoj distinkciji između prisilne i dobrovoljne prostitucije počiva na vrlo pojednostavljenoj slici kompleksnih mehanizama ulaska u prostituciju, te na ignorisanju “mnoštva društvenih sila koje iznuđuju povinovanje žena podređenim ulogama u kojima su se našle u okviru braka ili prostitucije” (Jeffreys 1987, 160). Okolnosti koje uvlače žene u prostituciju su, ukratko, seksualna diskriminacija, siromaštvo, rasizam, seksualno zlostavljanje (u detinjstvu), nedostatak alternativa i osećanje besperspektivnosti kao ishod pripadnosti krajnje marginalizovanom i/ili kriminalnom društvenom miljeu (isto, 154; MacKinnon 2011, 276-281). Bazičan uvid u ove okolnosti sugerise da je daleko prikladnije retoriku izbora zameniti rečima poput “odluka” ili “strategija preživljavanja” (Jeffreys 1987, 155).

Ne samo da postavljanje pitanja izbora u središte problema prostitucije implicira jed-

nakost tog izbora sa recimo izborom između medicine i prava, umesto sa “izborom” između prostitucije i gladovanja, nego se i prepoznavanje opresije svodi na nivo (ne)pristanka osobe na uslove u kojima je opresirana (Jeffreys, 134, 135). U kontekstu nasilja u porodici, na primer, naglašavanje “izbora” žene i postavljanje pitanja zašto je ušla i zašto ostaje u nasilnom odnosu, već je prepoznato, barem među feministkinjama, kao okrivljavanje žrtve, kao nerazumevanje razloga koji je drže u nasilnom odnosu (isto, 139, 140).¹³ Kada je u pitanju prostitucija, međutim, retorika izbora se i dalje smatra legitimnom. Pored toga što se tako vrši sekundarna viktimizacija žena, one se istovremeno i separatizuju, kao žene koje su odabrale nešto što “mi” nikada ne bismo, jer su drugačije od “nas” (isto, 137).

Pitanja ulaska u prostituciju, mogućnosti izlaska iz nje i uopšte pitanja izbora ostaju na marginama *Kate Nesibe i komentara*: tu se prostitucija posmatra primarno sa aspekta zakonske regulacije. Za razliku od Jankovićevog teksta “Obšte bludnice: prostitucija u Beogradu u prvoj polovini 19. veka”, koji sadrži isključivo istorijski materijal koji je kao osnova korišćen i u knjizi o Kati, u romansiranoj istoriji lik glavne junakinje konstruisan je kao izuzetno preduzimpljiv, snalažljiv i pun samopouzdanja, zbog čega izostanak eksplicitne problematizacije ulaska u prostituciju i mogućnosti izlaska iz nje može ostaviti utisak da je reč o slobodnom izboru. Međutim, kao i u vezi sa legitimnošću

13 Dženis Rejmond daje još jedno korisno poređenje: neki ljudi biraju da koriste opasne narkotike, ali njihov izbor ne menja stav društva da su ti narkotici štetni za one koji ih koriste – u toj situaciji, vladajući standard je *šteta* koja se nanosi osobi, a ne *pristanak* te osobe (Raymond 2003, 10).

rada, drugačiji smisao sugerisan je ekonomskim, kulturno-društvenim i pravnim okvirom u kom se odvija priča o Kati. *Kata Nesiba i komentari* govori o grupi od trideset žena “za koje se kaže da su to neke sirotne bez muževa a neke i muževe imaju, no bludodjejanijem način pre-pitanija i odelo pribavljaju” (Janković 2017, 44), o policijskom maltretiranju i ucenjivanju žena u prostituciji, o stalnim optužbama i progonima kojima su one izložene itd. Najvažnije od svega, Kata ne samo što je živela u vreme kada je “bastisanje” žena bilo opšteprihvaćena praksa, nego je, zajedno sa svojom majkom, kao dvogodišnja devojčica i sama doživela to porobljavanje. Takva reprezentacija ženskog iskustva, tj. ekstremne ograničenosti ženskog položaja početkom 19. veka, i u najprivilegovanim slučajevima, sugerise snažnu uslovljenost odluka koje žena donosi. U tom svetlu, ako išta čini rečenica koja zaključuje celu knjigu – “Svi smo mi pomalo Kata” (isto, 200), to je onda rušenje koncepcija koje problem prostitucije svaljuju na individuu, na izdvojenju ženu.

2.3. “Agency”

Žene u prostituciji, po apologetima “seksa kao rada”, izražavaju svoj slobodni izbor, osnažuju se, samostalno donose odluke, odvažno zastupaju sebe, suprotstavljaju se pritisku feminiteti i moralističkim stereotipima, kontrolišu seksualnu interakciju i žive nezavisne, seksualno oslobođene živote kakvi su tradicionalno muški (MacKinnon 2011, 273). Naravno, neke žene u prostituciji imaju različite veštine kojima ponekad izdejtstvuju kontrolu nad mušterijama, ali posebni slučajevi ne menjaju karakter prostitucije kao društvene institucije (Pateman

1999, 57). Početna greška u liberalnoj poziciji o seksu po kojoj isticanje ženske viktimizacije poriče sposobnosti žena da deluju i donose odluke nije samo u izjednačavanju viktimizacije i pasivnosti nego i u postavci da viktimizacija definiše celokupnost nečije egzistencije. Duboko je problematično to što seksualni liberali slobodu izbora i samostalnog odlučivanja prepoznaju u delovanju žena unutar institucija-stubova muške supremacije a ne u otporu prema njima (Raymond 1990, 108-110). Tvrditi da je prostitucija inherentno loša ne znači nužno osuđivati žene, posmatrati ih kao glavni problem prostitucije, niti videti u njima isključivo žrtve, isto kao što ni marksistička kritika kapitalizma ne implicira slične odnose prema radnicima i radnicama (Pateman 1999, 56).

Janković je uspešno izbegao problem u koji često pada pisanje o prostituciji – romantizovane figure prostitutke, kao i moralizatorski pristup fenomenu, utemeljujući analizu na pravnom okviru i usmeravajući kritiku na mizoginiju i licemerje vlasti i građanstva. Naravno, ni likovi žena u prostituciji, kao ni svi drugi, nisu pošteđeni naratorovog ironičnog i kritičkog stava: mnoge od njih, uključujući samu Katu, bave se i podvođenjem, čak i trinaestogodišnjih devojčica bez roditelja. Iako je seksualni rad u središtu ove romansirane istorije, identitet glavne junakinje ne svodi se na njenu “profesiju”, što se vidi u opisima Katine svakodnevnice, njenih interesovanja i osećanja, te u segmentima o njenom poreklu, o porodici i o prijateljima. Isto tako, kartografija opresivnih mehanizama koji deluju na živote žena, nekih muškaraca i posebno žena u prostituciji, ne završava se u pukoj viktimizaciji bilo koje od ovih grupa. Žene odlaze od svojih

muževa, homoseksualni muškarci praktikuju svoju seksualnost i na “proverbijalno patrijarhalnom selu”, kao i lezbejke u požarevačkom zatvoru, a priča o Kati, kako glasi u podnaslovu, prati njenu *borbu za ustavna prava*.

S druge strane, insistiranje na Katinoj snalažljivosti i “preduzetništvu” ostavlja dojam idealizovanog prikaza žene u prostituciji koji zamagljuje efekte celog spektra nasilja, od simboličkog do fizičkog i seksualnog, na psihu žene. Klinička psihološkinja i jedna od najznačajnijih istraživačica prostitucije, trafikinga i seksualnog nasilja, Melisa Farli navodi “depresiju, suicidalnost, posttraumatski stresni poremećaj, disocijaciju, zloupotrebu opojnih supstanci i poremećaje u ishrani” kao izrazito česte psihičke posledice bavljenja prostitucijom (Farley 2004, 2). Pa čak i bez ovih podataka, ili podataka o seksualnom nasilju i ekonomskoj bespomoćnosti zbog kojih mlade žene ulaze u prostituciju, očigledno je da osobe koje su konstantno objektivizovane i komodifikovane u najogoljenijem vidu u nekom trenutku počinju same sebe da posmatraju kao objekte. Sve to ruši sliku o prostitutki kao izuzetno aktivnoj, samouverenoj, sigurnoj ženi. U tom smislu, čini se da priča o Kati ipak upada u zamku karakterističnu za narative koji snažno negiraju viktimizaciju žena u prostituciji. Isto tako, humoristični ton, koji svakako omoguća-

va ironizaciju i izbegavanje patetike, ponekad međutim ostavlja utisak da je reč o bilo kakvom, čak i lagodnom poslu:

“Što kažu: čovek padne s kruške pa se odmori, a kamoli da ne predahne posle nekog ozbiljnijeg, pa i seksualnog rada [...] Pa je tako i naša Kata, iako inače velika vrednica, volela da odmori, ali i da se zabavi, pa i kulturno uzdigne, kad god se ukaže prilika. Volela je da izađe sa drugaricama [...] Ošacovale bi šta je novo i ko je nov u varoši, sklopile neko novo poznanstvo, provešile se i vratile kućama osvežene i orne za posao.” (Jan-ković 2017, 101)

2.4. Potražnja

Iako je sasvim očigledno da u prostituciji učestvuju i mušterije, i dalje postoji uporna istraživačka i legislativna tišina o ulozi koju muškarci koji kupuju žene imaju u prostituciji, simbolično istaknuta već činjenicom da ne postoji poseban naziv za njih, a svakako ne uvredljiv.¹⁴ Iako izrazito kompleksan splet faktora koji pokreću prostituciju čine nacionalne i internacionalne ekonomske politike, globalizacija, organizovana industrija seksa, zemlje u finansijskoj i političkoj krizi, siromaštvo žena koje su plen trafikera i svodnika, prisustvo vojske u mnogim

¹⁴ Na engleskom se donekle ustalio termin *john*, dok se u ovom radu koristi mušterija, kako su žene u prostituciji u istraživanju Zlatković i dr. imenovala muškarce – kupce seksa. Isto tako, “korisnici usluga” se izbegava kako bi se izbeglo posmatranje prostitucije kao uslužne delatnosti (Zlatković i dr. 2013, 30). Nevidljivost muškaraca koji kupuju žene izražena je i u programima zaštite od zaraznih bolesti koji su fokusirani na žene u prostituciji, zanemarujući jasnu činjenicu da mušterije mogu biti, i često jesu, izvori infekcije (Farley 2004, 1109).

delovima sveta, rasni stereotipi i ženska nejednakost – koren prostitucije nalazi se u potražnji (Raymond 2004, 1159, 1160). Implicitne pretpostavke zastupnika legitimnog seksualnog rada jesu mitovi o neizbežnosti prostitucije i o prirodnim (muškim) seksualnim potrebama i instinktima (isto, 1162). Mit o neizbežnosti prostitucije je mit o “najstarijem zanatu na svetu”, a mit o biološkim potrebama jeste patrijarhalna konstrukcija maskuliniteta.

Imajući u vidu da je, kako je već rečeno, ljudska seksualnost, za razliku od gladi, uslovljena odnosima moći u društvu, postaje jasno da muškarac koji kupuje ženu ne želi naprosto orgazam.¹⁵ On kupuje ženu, tj. njene “seksualne usluge”, zbog želja za seksualnim odnosom sa ženom, i to ne nužno lepom, uslužnom ili “slobodnom” ženom, već primarno onom koja mu je dostupna kada i kako on želi, kojoj ne mora da posveti vreme, prema kojoj nema nikakvih obaveza osim u novcu i čija je seksualna želja nebitna. Štaviše, sama “usluga”, kao u drugim poslovima, nije dovoljna: od žene se zahteva i kontradiktorna izvedba uloge pohotne ljubavnice koja se posvećuje isključivo njegovim željama (Estes 2001). Muškarci koji kupuju ženska tela nisu zainteresovani za seksualno indifirentnu, bestelesnu uslugu, kakvu bi im mogla pružiti i plastična lutka – samo osobe, sopstva koja su nerazdvojna od svojih tela, mogu pružiti potvrdu seksualne nadmoći i time ostvarenje patrijarhalnog maskulinog identiteta (Pateman 1999, 60-63). Da bi se ovo

razumelo – otkud muška potražnja i šta je to što se traži – neophodno je prostituciju “spasiti” od “apstraktnog kontraktualizma” koji je vidi kao slobodnu razmenu između dve ravnopravne individue. Umesto toga, treba je smestiti u društveni kontekst rodnih uloga i odnosa moći: “muška potražnja prostitutki u patrijarhalnim kapitalističkim društvima u tesnoj je vezi sa istorijskim i kulturno određujućom formom maskuline individualnosti” (Pateman 1983, 563, 564).

Analizirati ulogu mušterije u prostituciji veoma je važno za razotkrivanje različitih stereotipa koji mistifikuju korene prostitucije i skrivaju dinamiku odnosa žene i mušterije kao običnog seksa bez ljubavi, kao uzajamno korisnog radnog ugovora itd. Optužbe koje snažna abolicionistička kritika prostitucije neretko dobija, optužbe za prezir prema ženama u prostituciji, izvod su iz duboko ukorenjene patrijarhalne tradicije mišljenja o prostituciji kao (isključivo) problemu žena (Pateman 1999, 56), bilo da je reč o njihovoj seksualnoj devijantnosti, njihovoj ekonomskoj i svakoj drugoj nemoći ili njihovom slobodnom izboru. To je vidljivo i u savremenom medijskom diskursu o prostituciji u Srbiji koji senzacionalističkim izveštavanjem “proizvodi situacije koje dodatno ugrožavaju žene u prostituciji” i koji najčešće prikazuje te žene kao “jedine učesnice u aktivnosti u kojoj su sve druge strane bile skrivene, pa samim tim i abolirane” (Zlatković i dr. 2013, 105). Izbegavanjem pitanja ogromne

¹⁵ Ovde treba dodati i činjenicu da je većina mušterija u nekim partnerskim odnosima i da imaju seksualne odnose i sa ženama koje ne plaćaju, kao i to, kako je već rečeno u fusnoti 6, da najčešće za zadovoljenje seksualne “potrebe” nije neophodna druga osoba.

muške potražnje “seksualnih usluga”, kao i opšteprihvaćenog prava muškaraca da kupuju žensko telo kao komoditet na kapitalističkom tržištu, zanemaruje se ono što je suštinski pogrešno u prostituciji: odnos gospodara i ropkinje (Pateman 1999, 62).¹⁶

Kada je reč o studiji o Kati, izostaje preispitivanje konstrukcija seksualnosti i odnosa moći koji bi problematizovali mušku potražnju ženskih (a, dakako, i muških) tela i demistifikovali ideološke pretpostavke o prirodnim, biološkim potrebama muškaraca koje se moraju zadovoljiti. S druge strane, ipak su naznačeni neki osnovni elementi i ovog aspekta prostitucije: potražnja kao bitan faktor tržišne dinamike (Janković 2017, 50), brojčana nadmoćnost muškaraca u Beogradu, prisustvo vojske u gradu (isto, 26) itd. Pored toga, uvedeni su i haremi turskih velikodostojnika kao još jedna karika industrije seksa u Beogradu iz prve polovine 19. veka (isto, 55). Iako su pored ženskih postojali i muški haremi, suštinski nema mnogo razlike ni između njih ni u odnosu na druge oblike prostitucije. U svim slučajevima seksualna eksploatacija se zasniva na muškoj potražnji i na nejednakim odnosima moći, bilo da su oni između muškaraca i žena, bilo da su između imućnih Turaka na vlasti i siromašnih srpskih mladića.

Važno je primetiti i zastupljenost likova mušterija barem u meri koliko ima i žena u

prostituciji, a nešto manje i likova svodnika i organizatora trgovine seksom. Mnogi od njih, i ugledni i neugledni građani, imenovani su i identifikovani kao mušterije, a isto tako je imenovana i učenjivačka i svodnička uloga policije, kao i zaštitnička uloga sudstva prema muškarcima na pozicijama moći. Ta reprezentacija prostitucije jasno razotkriva da su učesnici “bezzakonog razvrata” mušterije koliko i seksualne radnice i da su poštovani građani zapravo oni koji prostituciju organizuju. Utoliko su neprestani progoni javnih bludnica, koje “svojim zanatom [...] izazivaju ‘razdor supružeske ljubavi’ i prkose ‘i samome verozakonu i volji Božjoj’” (isto, 144), jasno označeni kao licemerje u tretiranju žena u prostituciji.

Na ovaj način, prikazujući dvostruki moral u odnosu društva i institucija prema ženama u prostituciji, *Kata Nesiba i komentari* komunicira i sa savremenim kontekstom. Nasilje nad ženama u prostituciji, i pored svih demokratskih dostignuća u poslednja dva veka, uveliko povezuje prvu polovinu 19. i početak 21. veka.¹⁷

2.5. “Najstariji zanat na svetu”

Značenje klišeja o najstarijoj profesiji ima, naravno, ideološku težinu – u tesnoj vezi s pretpostavkom o prirodnim muškim nagonima, taj kliše je osnova za tvrdnju o univerzalnosti i neizbežnosti prostitucije (Pateman

16 “The law of male sex right is publicly affirmed, and men gain public acknowledgment as women’s sexual masters – that is what is wrong with prostitution” (Pateman 1999, 62).

17 “Snaga” tradicije, isto tako, prikazuje se i kroz sličnosti nekažnjenog ubistva čočeka Đorđa i nekažnjenog ubistva transseksualca Vjerana Miladinovića – Merlinke, između kojih je proteklo 150 godina (Janković 2017, 72).

1999, 57).¹⁸ On pokazuje “lažno fatalističku velikodušnost tvrdnjom da je to nešto staro i što se ne može iskorijeniti – dok, s druge strane, izjednačuje zanat s najgorim ropstvom” (Katunarić 1984, 170). Pored toga, “folklor prostitucije” čine i mnogi drugi mitovi, čija je namena, pored ostalog, da daju glamur prostituciji i slave je kao praksu ženske seksualne slobode. Tu su, na primer, mit o sakralnoj ili hramskoj prostituciji, te mit o nezavisnim, bogatim i poštovanim heterama stare Grčke. Indikativno je da se mnogo ređe pominju mnogo brojnije ropkinje prostitutke iz istog vremena, kakve su bile dikterijade (Jeffreys 1987, 48–53).¹⁹ Pored toga što ti rašireni stereotipi zanemaruju materijalna svedočanstva koja prikazuju nasilje nad heterama, oni se izvode i iz istorijskih analiza koje izostavljaju suštinski važan ekonomsko-društveni kontekst.

Za razliku od hramske prostitucije, koja je “vezana više za religiozno-obredni sistem”, savremena prostitucija je fenomen ekonomsko-komercijalnog sistema. Njen razvoj nužno je posmatrati u okviru određenog stepena razvoja “robne proizvodnje i organizovane razmene roba (tržišta)”, kada su se stekli “uslovi da i ljudsko telo postane roba”, što je proces kome

je nesumnjivo pogodovala povezanost sa “patrijarhalnim oblicima porodične i društvene organizacije koja je ženi u okviru podele rada i vrednosti odredila podređeno mesto” (Radulović 1986, 12).

Silvija Federiči²⁰ traži da se prostitucija na “prelasku iz feudalizma u kapitalizam” posmatra u kontekstu “nove polne podele rada” koja je snažno degradirala žene, uskraćujući im pristup sferi društveno priznatog rada, oduzimajući im seksualne slobode i zabranjujući im kontrolu rađanja: “Možemo da povežemo zabranu prostitucije i proterivanje žena sa organizovanih radnih mesta sa stvaranjem uloge domaćice i rekonstrukcijom porodice kao mestom za proizvodnju radne snage” (Federiči 2013, 119–128). “Povrh svega, kriminalizacija prostitucije, koja je kažnjavala žene, ali jedva doticala muške mušterije, ojačala je mušku vladavinu” (isto, 128). U Srbiji je prostitucija kriminalizovana prvi put u Policijnom zakonu iz 1850. godine. To se odrazilo i na Katinu sudbinu: posle sve češćih progonstava u deceniji koja je prethodila novom zakonu i zbog sve manje podrške svojih prijatelja u policiji, ona je 1851. godine telesno kažnjena jer se vratila u Beograd; bio je to njen poslednji boravak u Beogradu.

321

18 Kada se prostitucija, s druge strane, prepoznava kao seksualna eksploatacija određena kulturno-istorijskim kontekstom, ona se opisuje ne kao najstarija profesija, već kao “najstarija opresija” (MacKinnon 2011, 273).

19 Mitska, odnosno izmišljena dimenzija ovih istorijskih narativa, prepoznata u delima feminističkih istoričarki, sastoji se u tome da fenomen “hramske prostitucije” ima potpuno drugačije korene od komercijalne, i, sa druge strane, u otkrivenim materijalnim svedočanstvima koja prikazuju nasilje nad heterama (Jeffreys 1987, 48–53).

20 Silvija Federiči, italijanska teoretičarka i aktivistkinja, situira institucionalizaciju prostitucije kao samo jedan od brojnih metoda potčinjavanja žena koje se odvijalo tokom prelaska u kapitalizam.

Ruska revolucionarka Aleksandra Kolontaj, koja početkom 20. veka, u kontekstu promene društveno-političkih sistema, razmatra mogućnosti nove raspodele rodnih uloga, ističe ekonomsko-društvene promene koje uvodi rani kapitalizam kao osnovnu pozadinu istorije prostitucije u 19. i 20. veku. Sa pojavom prvih država i dominacijom kapitala, prostitucija se razvija kao neizbežna senka zvanične institucije braka: ona je uslovljena oslabljenim ekonomskim položajem žena, kao i vekovima socijalizacije žena koje očekuju materijalnu zaštitu od muškaraca u zamenu za seksualne usluge, u braku ili izvan njega (Kollontaj 1977). Slično misli i anarhistkinja Ema Goldman: ekonomski faktor, iako prvi i osnovni, nije jedini faktor ulaska u prostituciju – “Prihvaćena je činjenica da se žena odgaja kao seksualna roba i još se k tome drži u potpunom neznanju što se tiče značenja i važnosti seksa” (Goldman 2001, 91). Obe autorke, zapravo, u figuri prostitutke prepoznaju simbol modernog doba i oličenje opšteg položaja žena u njemu.

Proces modernizacije koji se i na području Beograda, kao i cele Evrope, snažno odvijao tokom celog 19. veka, oslikan je u Jankovićevoj knjizi na razne načine – od prikaza uređenja nove srpske države sa akcentom na novim podelama vlasti, zakonima i ustavima, preko skice monetarnog sistema, do opisa kulturno-zabavnog života sve više pod zapadnim uticajem. Društveno-kulturni poredak Srbije tokom 19. veka čine i institucije poput harema koje drže turski velikodostojnici; prostitucije kao prihvaćene i neregulisane prakse; putujućih zabavljačkih grupa čočeka ili transvestita. S druge strane stoje urbanizacija, razvoj trgovine i jačanje srednje klase, što prate nove zakonske uredbe

o moralu. Ovaj spoj starog i novog, istočnog i zapadnog, najjasnije je oslikan, naravno, kroz odnos represivnih državnih mehanizama prema prostituciji. S jedne strane, kako se sve više novih zakona o prostituciji donosi, to se mušterije manje kažnjavaju. Ovo je protivno osmanskome pravu, kao i sličnom običajnom pravu hrišćana u Beogradskom pašaluku: u osmanskome pravu su za nebračne i protivzakonite seksualne odnose, po pravilu, muškarci kažnjavani jednako kao žene. “U zapadnoevropskim zemljama, bar kada je u pitanju svetovna jurisdikcija, uglavnom su gonjene i kažnjavane samo prostitutke, a njihovi klijenti skoro nikada” (Janković 2015, 29). S druge strane, kako policijski progoni prostitutki postaju sve oštriji, tako je uloga policije u organizaciji prostitucije sve veća. Otmeniji građani sprečeni da idu bludnicama bili su “upućeni na kol-gerle”, a “funkciju telefona su vršili panduri i poslužitelji” (Janković 2017, 39). Policajci su, takođe, u ulozi svodnika, organizovali prostituciju za zatvorenike i po želji koristili žene u prostituciji pod pretnjama i ucenama. Što su zakoni postajali represivniji, to je policija sticala veću moć nad ionako nemoćnim prostitutkama. Biografija glavne junakinje, uostalom, jasno pokazuje da, koliko god Kata bila snalažljiva i hrabra, njena sudbina, i u usponima i u padovima, zavisi od podrške policije: “A pošto ta podrška nije bila institucionalna nego personalna, ona joj je ponekad i uskraćivana” (isto, 186).

Formiranje nove države i nacionalnog identiteta, modernizacija i razvoj kapitalizma, koji stižu sa Zapada na tlo jednog orijentalnog sveta i donose nova shvatanja morala, predstavljaju krupni kontekst istorije Katine sudbine, reč je tu o nužnoj vezi između mikro- i makroistorije.

3. ZAKLJUČAK

Sve digresivne priče i anegdote, brojne umetnute epizode koje čine fragmentarnu strukturu knjige o Kati, služe upravo skiciranju jednog društva u nastajanju, jednog širokog ekonomskog i političkog plana u čijem svetlu se vide značenja fenomena prostitucije. Predočavanje neistraženog istorijskog polja dobija na obuhvatnosti proznim dopunjavanjem oskudne građe, skiciranjem konteksta na osnovu nevelikog broja arhivskih izvora. Iako prostituciju ne obuhvata u svoj njenoj kompleksnosti, na šta uostalom i ne pretenduje, osvetljavajući pravni položaj žena u prostituciji na početku 19. veka, *Kata Nesiba i komentari* u najmanju ruku doprinosi prekidanju domaće “tradicije ćutanja o prostituciji”, i to je već samo po sebi mnogo. Još je važnije to što knjiga sasvim ili barem delimično izbegava većinu zamki savremenog diskursa o prostituciji – moralizma, senzacionalizma, romantizovanja nasilja, klišeiranih pojednostavljenja, banalnog svođenja problema na individualni izbor itd. Kada se o prostituciji s jedne strane govori da bi se osudile osobe koje se time bave, a s druge strane da bi se ona promovisala kao oslobođenje žena, izuzetno je važno pisati i čitati knjige koje zaobilaze ove načine povlađivanja patrijarhalnim diskursima.

Suprotstavljanje *Kate Nesibe i komentara* tradiciji – tradiciji srpske istoriografije, zvanične kulture i politike, mizoginije i ksenofobije – tematska je i politička preokupacija ove knjige, čini se, gotovo jednako kao i borba Kate Nesibe za njena ustavna prava.

323

LITERATURA:

- Estes, Yolanda. 2001. “Moral Reflections on Prostitution.” *Essays in Philosophy* 2(2): article 10. Dostupno na: <http://commons.pacificu.edu/eip/vol2/iss2/10/>
- Farley, Melissa. 2004. “‘Bad for the Body, Bad for the Heart’; Prostitution Harms Women Even if Legalized or Decriminalized.” *Violence Against Women* 10(10): 1087–1125. doi: 10.1177/1077801204268607
- Farley, Melissa. 2004. “Prostitution, Liberalism, and Slavery.” <http://logosjournal.com/2013/farley/>
- Federiči, Silvija. 2013. *Kaliban i veštica. Žene, telo i prvobitna akumulacija*. Beograd: Burevesnik.
- Goldman, Ema. 2001. *Anarizam i drugi ogleđi*. <https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwio676mzbfWAhUFvRoKHfLUD68QFg-hAMAM&url=https%3A%2F%2Felektronickeknjige.com%2Fdownload%2Fanarizam-i-drugi-ogleđi%2Fpdf%2F&usq=AFQjCNHciNoWODDhf55kfPeHATq5TPySig>
- Janković, Ivan i Veljko Mihajlović. 2017. *Kata Nesiba i komentari*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Janković, Ivan. 2015. “Obšte bludnice: prostitucija u Beogradu u prvoj polovini 19. veka.” U: *Godišnjak za društvenu istoriju* (2015) 2, str. 25–51.
- Jeffreys, Sheila. 1997. *The Idea of Prostitution*. North Melbourne: Spinifex Press.

- Katunarić, Vjeran. 1984. *Ženski Eros i civilizacija smrti*. Zagreb: Naprijed.
- Kollontai, Alexandra. 1921. "Prostitution and ways of fighting it." <https://www.marxists.org/archive/kollonta/1921/prostitution.htm>
- MacKinnon, Catharine. 2011. "Trafficking, Prostitution, and Inequality." <http://harvardcrcl.org/wp-content/uploads/2009/06/MacKinnon.pdf>
- O'Connell Davidson, Julia. 2002. "The Rights and Wrongs of Prostitution." *Hypatia* 17(2): 84-98. Dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.457.9670&rep=rep1&type=pdf>
- Pateman, Carole. 1983. "Defending Prostitution: Charges Against Ericsson." *Ethics* 93(3): 561-565. Dostupno na: <http://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2010/11/Carole-Pateman-against-contractarian-defense-of-prostitution.pdf>
- Pateman, Carole. 1999. "What's Wrong With Prostitution?" *Women's Studies Quarterly* 27(1/2): 53-64. Dostupno na: <http://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2010/11/Carole-Pateman-Whats-Wrong-with-Prostitution.pdf>
- Radulović, Dragan. 1986. *Prostitucija u Jugoslaviji*. Beograd: "Filip Višnjić".
- Raymond, Janice. 2003. "Ten Reasons for Not Legalizing Prostitution And a Legal Response to the Demand for Prostitution." Dostupno na: <http://www.prostitutionresearch.com/10%20reasons%20for%20not%20legalizing%20prostitution.pdf>
- 324 Raymond, Janice. 2004. "Prostitution on Demand. Legalizing the Buyers as Sexual Consumers". *Violence Against Women* 10 (10): 1156-1186. doi: 10.1177/1077801204268609
- Timotijević, Milena. 2008. "Prostitucija na feminističkoj političkoj agendi." U *Neko je rekao feminizam?: kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, ur. Zaharijević, Adriana, 182-199. Beograd: Žene u crnom, Centar za ženske studije i istraživanje roda i Rekonstrukcija Ženski fond.
- White, Hayden. 1987. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University.
- Zlatković, Jovana, ur. 2013. *Prostitucija u Srbiji: jedno od mogućih lica*. Novi Sad: Udruženje građana "S.T.R.I.K.E."